

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14556537>

TUPROQ DEGEREDATSIYASI VA MUHOFAZASI

Abdumurodov Javohir Maxmud o'g'li

Ro'zigeldiyeva Mehri Shukur qizi

Termez davlat muxandislik va agrotexnologiyalar unversiteti talabasi.

javohirmurod7@gmail.com

rozigeldiyevamehri@gmail.com

Annotatsiya. Degradatsiya tuproq unumdorligi va sifatini pasayishi bo'lib eroziya sho'rlanish ifloslanish va zichlanish kabi omillar natijasida yuzaga keladi. Tuproqni muhofaza qilish degradatsiyani oldini olish va oqibatlarini yumshatishga qaratilgan chora-tadbirlar iborat bo'lib eroziyaga qarshi choralar va barqaror dehqonchilik usullarini o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar. Tuproq, tuproq degradatsiyasi, tuproq eroziyasi, sho'rlanish, hayvonot dunyosi.

Abstract. Degradation is the reduction in soil fertility and quality, resulting from factors such as erosion, salinization, pollution, and compaction. Soil conservation consists of measures aimed at preventing and mitigating the effects of degradation, and is a key factor in the prevention and control of soil erosion.

Keywords. Soil, soil degradation, soil erosion, salinity, wildlife.

KIRISH.

Degeredatsiya - tuproqning tabiiy strukturasi yo'qotgan holda yerlarning kambag'allashishiga olib keladi shu bilan o'z navbatida degradatsiyaga uchragan tuproqlarda sho'rlanish eroziya ifloslanish va boshqa shu kabi muammolar vujudga

keladi. Degradatsiya natijasida sanoatda oziq-ovqat xavfsizligiga salbiy ta'sir qilinmoqda, dehqonchilikda esa yerlarning kamayishi unumdor tuproqlarining shamol yordamida uchib ketishi yoki yuvilib ketishi natijasida qariyb 2 milliard gektar degradatsiyaga uchragan yer ekotizim uchun yaroqsiz bo'lib qolgan, dunyo aholisining ikki butun yetti milliard nafari hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Degradatsiyani hosil qiluvchi eng yirik omillar dan biri eroziya hisoblanadi. Eroziyaning o'zi ikki turga bo'linadi. Shamol eroziyasi (defilatsiya) va suv eroziyasiga bo'linadi.

Defilatsiya strukturasi buzilgan tuproqlarda moyilligi yuqori bo'lada. O'zbekiston hududining 17 yarim million maydoni qum va qummoq tuproq hisoblanadi. Ushbu hududlaridan ko'p qismi amudaryoning quyi, o'rta qismi hisoblanadi. Ularga Buxoro, Navoiy, Jizzax, hududlari kiradi. Shamol eroziyasi ko'proq yengil qummoq tuproqlarda kuzatiladi.

Suv eroziyasi suv yordamida tuproqning yemirilishiga aytiladi. Suv eroziyasi qishloq xo'jaligida noto'g'ri sug'orish, landshaftning noteksligi, yolg'ongarchilikning me'yorida oshib ketishi, va chorva hayvonlari natijasida kelib chiqadi. Qiyaliklarda relyevning balandligi 1.5° - 2° bo'lganda suv eroziyasi vujudga keladi. Suv eroziyasi natijasida yerning yuza qatlamidagi organik va anorganik moddalarning hamda gomusning yuvilib ketishiga olib keladi. Relief qanchalik tik ko'tarilgan bo'lsa suv eroziyasi jadalligi yuqori bo'ladi. Qishloq xo'jaligida dala ekin maydonlarning noto'g'ri sug'orilishi natijasida yerning unumdor yuza qatlamini yuvib ketadi natijada dehqonchilikda hosildorlikni kamayishiga olib keladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Degradatsiya natijasida dunyo bo'yicha 2 milliard gektar yer ekotizim uchun yaroqsiz bo'lib qolgan. Mamlakatimizda qishloq xo'jaligida foydalaniladigan yer resurslari chegaralangan bo'lib hozirgi sharoitda kishi boshiga atiga 0.16 gektar maydon to'g'ri keladi. Ushbu ko'rsatkichlar o'zbekiston hududida aholi soni ko'paygan sari yer maydoni kishi boshiga kamayib boradi. Tuproq holatini yaxshilash unumdorligini oshirish va tuproqni eroziyadan himoya qilish darajali

ahamiyatiga ega bo'lgan muammodir. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi 55 moddasi "Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simliklar va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralari umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur, chunki ular davlat muhofazasidadir"

NATIJARLAR.

Tuproq degradatsiyasi jarayonlarini to'g'ri baholash va samarali boshqarish natijasida tuproqning salomatligi va unumdorligini saqlab qolish mumkin. Tuproq unumdorligining saqlanishi va oshishi uchun tuproqni muhofaza qilish usullarini qo'llash orqali uning kimyoviy va fizik xususiyatlari yaxshilanadi, bu esa qishloq xo'jaligi mahsuldorligini oshiradi. Eroziya va sho'rlanishning oldini olish uchun suv va shamol eroziyasiga qarshi chora-tadbirlar ko'rish, meliorativ ishlarni o'z vaqtida bajarish natijasida tuproq qatlamini yo'qotishni sekinlashtirish mumkin

Barqaror ekotizimni ta'minlash maqsadida, tuproqni muhofaza qilish choralari tuproqdagi biologik xilma-xillikni saqlaydi, bu esa butun ekotizim uchun ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tuproqning sifatini oshirish qishloq xo'jaligi mahsulotlarining ko'payishiga olib keladi, bu esa oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va mahalliy iqtisodiyotni mustahkamlashga xizmat qilad

MUHOKAMA.

Denaturatsiya yer uchun katta talofat hisoblanadi. Tuproq denaturatsiyasi va eroziyasini oldini olish maqsadida sidrat ekinlari, ehta daraxtzorlarini barpo etish, tuproq strukturasi yaxshilovchi organik, anorganik, o'g'itlardan foydalanish, uning strukturasi nazorat qilish zarur. Irrigatsion eroziyaning oldini olish maqsadida yer reylefini yangi innovatsion uskunalardan bilan tekislash bo'sh yer maydonlarga ekin ekish hamda qiyaliklarga terassiyalash, yerlarni o'z vaqtida shudgor qilish kerak.

XULOSA.

Tuproq degradatsiyasi ekologik muammolardan biri bo'lib, uning asosiy sabablari abiotik va antropogen omillarga borib taqaladi. Tuproq unumdorligini yo'qotish natijasida qishloq xo'jaligi mahsuldorligi kamayadi, biologik xilma-xillik zararlanadi va ekologik muvozanat buziladi. Ushbu jarayonning oldini olish uchun

tuproqni muhofaza qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish, barqaror qishloq xo'jaligi usullarini qo'llash va tabiatni asrash bo'yicha keng ko'lamli sa'y-harakatlarni yo'lga qo'yish zarur. Tuproqni saqlash va hosildorligini oshirish kelajak avlodlar barqaror yashash muhiti yaratishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. A.Artikov, S.Boltayev, B.Turdiyev. G'o'zaning o'sishi, rivojlanishi va hosil to'plashiga tomchilatib sug'orilganda suvda erigan mineral o'g'itlarning me'yorlari va qo'llash usulining ta'siri. Agro ilm. T-2020. №3(66). 10-12-betlar.

2. B.A.Turdiyev, A.M.Hayitov, M.I.Mashrabov. Shishasimon fosforli o'g'itlar va ulardan tayyorlangan kompostlarni g'o'zani o'sishi va rivojlanishiga ta'siri. Qishloq xo'jaligi, chorvachilik va veterinariya sohalarida innovatsion tadqiqotlar va ularni rivojlantirish istiqbollari nomli konferensiya ma'teriallari to'plami. Samarqand-2019. 161-162-bet.

3.B.Turdiyev, M.Shaymondarova, Q.Tursoatova. Go'zaning o'sishi va rivojlanishiga shishasimon fosforli o'g'itlardan tayyorlangan kompostlarning ahamiyati. O'zbekiston janubida qishloq xo'jaligini rivojlantirish istiqbollari nomli konferensiya ma'teriallari to'plami. Termiz tumani-2020. 149-151-betlar.

4. F.Z.Imamov, B.A.Turdiyev, Sh.Karimjanova. The effect of phosphogypsum, manure and mineral fertilisers on the composition of the absorbend bases of irrigated bald meadow soils. European journal of research development and sustainability (ERDS). 2022/6. Vol. 2 No. 6.

5. F.Z.Imamov, T.Q.Ortikov. . B.Turdiyev. Fosfogips, go'ng va mineral o'g'itlarni sug'oriladigan taqir o'tloqi tuproqlarning singdirilgan asoslar tarkibiga ta'siri. Qishloq va suv xo'jaligining zamonaviy mumoolari nomli konferensiya ma'teriallari to'plami. 169-172 –b.

6.F.Z.Imamov, B.A.Turdiyev, A.A.Mahmadaliyev, A.I.Yusupov. Janubiy mintaqaning taqir o'tloqi tuproqlari sharoitida qo'llaniladigan fosfogipsning tuproq unumdorligi ahamiyati. O'zbekiston janubida qishloq xo'jaligini rivojlantirish

7.F.Z.Imamov B.A.Turdiyev, F.H.Hoshimov. Fosfor saqlovchi o'g'itlar va ulardan tayyorlangan kompostlarni g'o'za hosildorligiga ta'sir. Qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda dozarb masalalar va uni rivojlantirish istiqbollari mavzusidagi konferensiya ma'teriallari to'plami. 1-qisim. T-2020. . 691-693 betlar.

8. Nazarova. S.M. "Tuproq fizikasi" Darslik. T.: 2022

9. S.Boltayev, O.Boynazarov, F.Imamov, J.Abdunazarov, B.Turdiyev, D.Artikova. [Tuproq unumdorligiga noan'anaviy orgona-mineral kompostlarni qo'llash samradorligi](#). Life sciences and agriculture. 2021 № 3 (7). 37-53 p.

10.S.M.Boltayev, N.Abdurahimov, J.Abdunazarov, B.Turdiyev. Surxondaryoning taqir tuproqlari sharoitida ingichka tolali g'ozani parvarishlash agrotexnologiyasida qo'shimcha oziqlantirishning ahamiyati. Qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda dozarb masalalar va uni rivojlantirish istiqbollari nomli konferensiya ma'teriallari to'plami. T-2020. 105-107-bet.

istiqbollari nomli konferensiya ma'teriallari to'plami. 1-qisim. T-2020. 101-105-b.

11.Turdiyev Botirjon, Imamov Foziljon, Murodov Shoxrux, Xushbaqov Ramozon, Haitov Islom. [Uzoq muddat ta'sir etuvchi shishasimon fosforli o'g'itlar va ulardan tayyorlangan kompostlarning tuproqdagi harakatchan fosfor miqdorigi ta'siri](#). The ministry of agriculture of the republic of uzbekistan tashkent state agrarian university. T-2020. 2-4 b.

12. Wikipediya

13. Xoliqulov Sh., P.Uzoqov., I.Boboхо'jayev. Tuproqshunoslik. Darslik. T: .20011.

14. Дилбар Абдукаюмовна Тунгушева, Сайдулло Болтаев, Ренат Саидович Назаров. [Применение нетрадиционных агроруд и компостов в хлопководстве](#). Современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования. 2016 г. 2101-2105 с.

15. Болтаев С.М. Туунгушова Д. А. Абдрахмонов С.О. Белоусов Э.М. [Бентонит лойқасининг ғўзанинг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлигига таъсири](#). Пахтачилик ва дончиликни ривожлантириш муаммолар. T-2024. 156-б.

16.С.М.Болтаев. Бентонит ва гўнг асосида тайёрланган компостларнинг тупроқ унумдорлиги ва ғўза ҳосилдорлигига таъсири. Қишлоқ хўжалиги фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертацияси.